

حكومەتا هەرێما كوردستانێ – عــيراق
وەزارەتـــــا خاندنـــــا بلنـــــد
فاكولتيا زانستێن مروڤايەتى – ب. مێژوو

ڤەكولين

(باژێرێ بابل)

بەرهەڤكرن :
عمران حسن احمد

سەرپەرشتيارێ بابەتى:
د. ختاب اسماعيل احمد

2723 ك.   2023 ز.   1444 مش.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (1) اللَّهُ الصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (4)).

(صدق الله العظيم)

سورة اخلاص: الاية (1-4)

سوپاسی:

ل بەراهی و دوماهی سوباسي بو خودایێ مەزن بو وان هەمی نعمەتێن ناهێنە هەژمارتن، سوپاسی بو دایك و بابێن من کوئەزگەهاندیمە ئەڤێ قوناغا ژیانێ ب هەمی شیانێت خو، سوپاس بو ماموستایێ سەرپەرشت (جەنابێ پروفیسور دکتور ختاب إسماعیل احمد) کو هاریکار بویە دگەل مە هەتا ئەم شیاین ئەڤێ ڤەکولینێ ب دوماهیك بینینن سوپاس بو هەر هەڤال و ماموستایەکێ هاریکار بوون دگەل من بو بەرهەڤکرنا ئەڤێ ڤەکولینێ، سوپاس بو وی گیانێ ماندی بوی ولبەر هەمی ئەڤان ئاستەنگێن ژیانێ راوەستیایی.

ناڤەروک

پیشەکي

دڤێ ڤەكولینێ دا ئەم دێ بەحسێ باژێرەكێ مەزن كەین كو ئێک ژ باژێرێن گرنگێن روژهەلاتا ناڤەراسته ئەوژی باژێرێ (بابلە). كو بابلیون ئێک ژ ئویجاخێن عەرەبێن ئەمەوییێن كەڤن بوون كو ئیمپراتوری وان رابوو ب ناڤکرنا ڤی باژێری ب (بابلیه) بابل پایتەختێ وان بوو رامانا وێ ئانكو (دەرگەهێ خوداوەندی)، هەروەسا بابل دكەڤیته دەوروبەرێ روبیارێ دیجلە، د سەدێن بەری نوكه دا گەلەك ناڤ دگوتنه باژێرێ بابل ژوان (بابلیون ، ئەردێ بابل ، وەلاتێ دناڤبەرا هەردوو روبیارا دا و گە لیێ رافدین. بابل باژێرەكێ كەڤنارێ ئەكەدی بوو، باژێرەكێ كەڤنە و پاشماوێن وێ یێن شوینواری وشارستانی یێن كەڤن دكەڤتنه سەر روبیارێ فوراتی ل نێزیك باژێرێ حیلله یی نۆكه. دكەڤیته ژێریا بەغدا ب درێژیا (١٦٠ كم) پشتی ژناڤچونا ئمبراتوریەتا ئەكەدی ل سەدی (١٩) بەری زاینی، نەتەوا (ئاموری) زڤرینەڤه ودوباره دەولەتەكا ئێكگرتی دامەزراند ل سالێن (١٨٩٤-١٥٩٥) بەری زاینی، باژێرێ بابل ژلایێ ئێكەم پاشایێ ڤێ دەولەتێ كو{سموابوم} بوو هاته دروستكرن و دیوارەكێ لاكێشەی ب درێژاهیا (١٨كم) دروستكر و ل دوور باژێری زڤراند،ئەڤ دەولەته ب بابلییت كەڤن هاتبین ناسكرن و (١١) پاشایان دەستهەلاتداری لێكر، و یێ ژهەمیا گرنگتر پاشایێ شەشێ بی كو پاش (حمورابي بو ل سالین ١٧٩٢-١٧٥٠) بەری زاینی باژێرێ بابل كره پایتەختێ دەولەتێ و گەلەک گرنگی پێ دا هەروەسا

گرنگی دا ب ئاڤاكرنا خانيا و ئاڤەدانكرنا كشتوكالى و دروستكرنا رێک و پران و بازرگانی ژی پێشڤەبر، هەروەسا باخچەکێ هەلاويستى دروستكر كو ئێكە ژ حەفت سەرسورهێنەرێن جيهانێ، پشتى ئەڤ ئيمبراتوريەتە بەرەف لاوازيێ چووى لسەردەمێ پاشا (شمسوديتانا ١٦٢٥-١٥٩٥) پ.ز كو دوماهيک پاشابوو، پشتى هينگی نەتەوێ (حيسى) ل چيايێن زاگروس هاتنە خوارێ و هێرش كرە سەر بابل و ئيمبراتوريەتا بابلی ژناڤبر و بابلى وێرانكرن و زڤرينە ڤە جهێن خو، پشتى ڤێ چەندێ نەتەوێ (كاشى) ب سەركرداياتيا پاشا (گنداش) ى بابل داگيركر و دەولەتا كاشى دامەزراند.

ئەگەرێ هەلبژارتنا مە بو ڤى بابەتى ئەو بو مە دڤيا ڤەكولينەكێ ل دور باژێرێ بابل بكەين و پێزانينا ل دور شارستانيەتا وێ باشتر بزانين.

تەوەرێ ئێكێ پێكدهێت ژ جوگرافيا بابل و چاندنا بابل كو بەحس ل باژێرێ بابل دكەت وجهێ وێ و دامەزراندنا وێ و پاشايێ وێ و خەلكێ وێ و سامانێ وێ و چاوانيا چاندنێ.

تەوەرێ دووێ پێكدهێت ژ سەروبەرێ سياسى و ئابورێ بابل .

تەوەرێ سيێ پێكدهێت ژ سەروبەرێن سياسى و شينوارناسيا بابل كو بەحس ل سياسەتا باژێرى دكەت و رێڤەبرنا وێ و زمانێ نڤێسينا وێ .

تەوەریێکی:

١. جوگرافیا بابل:

دناڤ باژێرێ بابل دا هاتیە گوتن، کوئەڤ باژێرە ژ مەزنترین باژێرێن ئاسیایی یە و باژێرێ زانستی زانینێ بوو سیبەرا وێ یا بەرفرەهبوو ژلایێ سامانی و ئاڤاکرنا وێ پاشایەتیا بابل ژ لایێ باکووری ڤە دناڤبەرا هەردوو روبیاراندا و ژلایێ باشووری ڤە کەنداڤێ فارس و ژلایێ روژئاڤایی ڤە وەکی گزیرتاعەرەبی یە و ژ لایێ روژهەلاتی ڤە وەلاتێ شوشانە دناڤ ئەردێ وێ دا روبیارێ دیجلە و فورات ژلایێ باکووری بو لایێ باشوری دچن خەلکێ ڤی باژێری گەلەک پویتە ب گیانەوەران و پروژێن یاسایی دامەزرێنەرێ ئیستراتیژیا لەشکەری و هەروەسا دگەل رازیبوونا وەلاتێن بابل، ڤیککەڤتنێن سنوری یێن لدیڤ ئێک بو وەرگرتنا و پالدانا هێزێ بو ولدیڤ سنورێ بو دەست بسەرداگرتنا باژێرێ باکووری ژوان پایتەختێ بابل و بەلێ پاهیچ هەولدانەک نەبوو بو دامەزراندنا خو وەکی پاشایێ لسەربابل.

(نخلة المدور ،١٢/١٨٩٣)

٢. جاندنا بابل:

هەردیسا د چەرخێ کرێکارێن کرێکری ئەوێن لسەر ئەردێن چاندنا تایبەت دا کارکرین د دەمێن چنینا بەرهەمی بەندێن تایبەت ب ڤێ چەندێ دە هاتینە ئەنجامدان بو تومارکرنا جورەکێ کاری و دەمێ وێ، هندەک کرێکار ب ساخلەتێ تاک کاردکەن و هندەکێن دیتر دناڤ کومەلێن کەسێن دەستنیشانکری و گەلەک دا کاردکەن، خەلکێ وێ رادبوون ب کرێکرنا کورێن خو ب ئارمانجا بدەستڤەئینانا داهاتەکێ زێدە، ئەڤ چەندەبوویە ئەگەرێ وێ چەندێ زێدەبوونا دارایی دناڤ دانیشتیان و هەروەسا بوویە ئەگەرێ خرڤەبوونا دەینان لسەر ملکدارێ بچیک و ئاستێن فایدەیا قەرزان پتریا جاران دناڤبەرا ٢٠ تا ٢٥ ژ سەدی دەربارەیی قەرزێن زیڤی و٣.٣٣ ژ قەرزێن دەخل و دانی. (قابلو، سمیر،٢٠٠٨ ٨٦/١)

تەوەرێ دووێ:

١. سەروبەرێن سیاسی:

بابلیون سەرب فوراتێ باشورێ کرکمیش دا گرتن و هێرشی قائیمەقامیا مسرییان کر نێزیکی ئەسوار باژێرێ د شەرێ دژوارێ چەکێ سپی شیان خو لبەر لەشکەرێ فیرعەونی بگرن و چونە دناڤ کرکمییش دا و دناڤ جادێن باژێری دا شەری دەستپێکر وسوتاندن کو مسریی نەچارکرن بو جارەکا دیتر زڤرینە ڤە گورەپانا شەری دەما کو بابلیون وولت فلول لەشکەرێ مسری ژناڤبر و وولت فلول رەڤی چوو حماە لوێرێ زانین کو مسری ل ئاسیا خوسارتبوون و بابلی دڤی شەری دا سەرکەفتن. (بليافسكي،٢٠١٠/٦٥).

٢. ئابووریێ بابل:

حورییان پەیوەندیا بازرگانی دناڤبەرا وەلاتێن ئاشوری و بابلی دا ڤەبرین ژ لایەکێ ڤە و دناڤبەرا وەلاتێن باکووری و ئاسیا بچیک ژ لایەکێ دیتر ڤە پەیوەندیی ب ئاشوریان دروستکر و بازرگانی ئینایین نەهێلان وەکی (هەمی تشت) نیزیکی ٢٠٠٠ سالان ب.ز ل ئاسیا بچیک دامەزراندیە، ئەڤ چەرخە ئیشارەت ب گەلەک ژ مەکیاتێن تاک ئەوێن دکەڤنە دەرڤەیی کونترولا قەسرێ یان پەرستگەها تایبەت دبوارێ تملکا ئەردێ ژ لایێ خێزانێن زەنگین ڤە و فایدێ وان زێدەبو ژ لایێ بازرگانی یان دروستکرنا هندەک زەغرەفێن دیتر ژ کرین و فروتنێ ئەردێن چاندنێ و ئەردێن ئاڤاکرنی دا زەنگینیا وان پتر لێبهێت و هەروەسا ملکێت وان بێن تایبەت و بچیک. (الشهرزوري ،٢٠١٣/٥٧)

تەوەرێ سێێ:

١. شارستانیەتا بابل:

نڤێسینا مسماری لدوماهیکا هزارا چارێ لبەری زاینی دەرکەفتیە، و ل هزارا سێێ باوەری هاتیە تەوسیق کرن، ل ناڤەراستا دووێ گوهورین لێ هاتینەکرن و ل هزارا ئێکێ ب سەر دوو بەشان دابەش بویە: ئەو ژی ئاشوری و بابلی، و ژ هەژی ئاماژە پێدانێ یە بێژین کو هەمی وەلاتێن دکەڤنە دناڤبەرا دولا دوو رویباران نڤێسینا مسماری بکاردئینان ژ بلی وەلاتێن فینیقی و کەنعانی بتنێ بو نامێن دوبلوماسی بکاردئینان، بەلێ وەلاتێن عیلام و حیثی ل ئاسیا بچویک رێکا فارسی و نڤێسینا راس شمرا بکارئینان و دەست خەتێ نڤێسینێ یێ جیاواز بوو، هەردوو مسماری بوو و لدیف سیستەمێ ئەلفابێ دچوو.(روتن، ٢٠٠٧/٢٠)

٢. شينوارناسی:

ژسەردەمێ بابل یێ نو(٥٣٩-٦٢٦ز) پارچەک ژ نڤیسینێن تەڤنێ یا نەخشێ باژێرێ (بابل یێ نوی) گەهشتیە مە، و خال و هێلێن شەپولداری لسەر کێشابوو، ئاماژە دایە روبارەکێ شێوەیێ دەرەجان ژ دەرڤەی دیوارێ باژێری دچیت و وەسا هزردکرن کو ئەو روبار فوراتە، و ل ناڤەراستا نەخشەی دا پەیڤا توباTUBA نڤێسی بوو، ئەوژی ئێک ژ تاخێن باژێرێ بابل بو لسەر دەمێ بابلا سەردەمی ئەوژی باژێرێ توبا یا عیلامی نینە ئەوا کو ژ لایێ پاشایێ ئاشوری (ئاشور بنیپال) هاتی دامەزراندن و ژ ناڤبرن، هندەک ڤەکولەر چونە خوار دەرگەهەکێ بەرفرەهدیت و لسەر دەرگەهێ خوداوەندی نڤێسی بوو .(الجمیلي،٢٠١١/١٨٩)

پوختە

بومە دیار دبت بابل باژیرەکێ کەڤنارێ مەزوپوتامیە، و ئەو ئیک ژباژێرێن گرنگێن روژهەلاتا ناڤینە و شارستانیەتا بابل ئێک ژ شارستانیەتین کەڤنار و گرنگە،پێشکەفتنا باژێرێ بابل وەکی باژێرەکێ سەرەکیە لدیف وان پیڤانێن ل مەزوپوتامیایێ هەبین،هەروەسا دگەل هەبینا شینوارێن ئاکنجیبونێ یێن بەری مێژوویێ،هەروەسا ئەو فاکتەرێن هاریکاربین لسەر پێشکەفتنا شارستانیەتا بابل وەکی فاکتەرێ ئابووری پێشکەفتنا کەرتێ چاندنێ و فاکتەرێ جڤاکی و فاکتەرێ سیاسی شارەزاییا دەستهەلاتدارێن بابل د کاروبارێن سیاسی دا.

ليستا ژێدەران

ئێک:ژێدەرێن سەرەکی

١- نخلة المدور،جميل افندي (١٨٩٣) **تاريخ بابل واشور**، بيروت.

دوو:ژێدەرێن لاوەكي

٢- قابلو، جباغ و سمير، عماد (٢٠٠٨) **تاريخ الوطن العربي القديم (بلاد الرافدين – سورية – مصر)**، جامعة دمشق.

٣- بليافسكي،ترجمة: نصار، توفيق فائق (٢٠١٠) **أسرار بابل**، دمشق.

٤- الشهرزوري، سلام احمد عبدالله العبابيلي (٢٠١٣) **مباحث في تاريخ شهرزور في العصورالعباسية**، اربيل

٥- روتن، مرغريت (٢٠٠٧) **علوم البابليين**، بيروت.

٦- الجميلي، عامر عبدالله (٢٠١٠) **الجغرافية عند العراقين القدماء**، البدرخانية